

*Байло Ю. В.,
старший викладач кафедри практики англійської мови
Рівненського державного гуманітарного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМІНІВ ВІЙСЬКОВОЇ СПРАВИ ЯК НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено теоретичним засадам дослідження англійських термінів військової справи. Автор зосередився на тому, що комплексне дослідження англійських термінів військової справи, вивчення закономірностей творення, структури, дослідження системних відношень між номінативними одиницями перебуває у колі актуальних проблем мовознавства. Актуальність дослідження зумовлено постійним розвитком терміносистем, зважаючи на безперервне зникнення понять у зв'язку з винаходженням нових одиниць військового озброєння та техніки, реорганізації військових підрозділів та зміни концепції ведення бойових дій. У статті висвітлено основні методи лінгвістичного аналізу термінів та терміносистем, визначено основний підхід до вивчення військових термінів, проаналізовано закономірності утворення англійських термінів військової справи.

Ключові слова: метод, термін, термінологія, терміносистема, військовий термін.

Постановка проблеми. Англійська термінологія військової справи сьогодні перебуває в активному періоді розвитку, характеризується однією з найбільш динамічних терміносистем, що постійно розвивається, збагачуючись новими термінами. Це відбувається внаслідок безперервного зникнення понять, зважаючи на винаходження нових одиниць військового озброєння та техніки, реорганізації військових підрозділів та зміни концепції ведення бойових дій. **Актуальність** цієї роботи визначається потребою комплексного дослідження термінологічної лексики, вивчення закономірностей її творення, структури термінів, дослідження системних відношень між одиницями цієї лексики. Розвиток англійської термінології військової справи тісно пов'язаний із культурним, науковим ростом народу та відображає його становище на тлі світового суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню термінів у різних галузевих терміносистемах присвячено праці Х.П. Дацишин, О.М. Чадюк (політика), О.І. Дуди (кредитно-банківська справа), О.А. Литвинко (машинобудування), М.А. Симоненко, Н.З. Цісар (медицина), А.П. Чудінов (економіка) та інші.

Мета статті – розглянути теоретичні засади дослідження англійських термінів військової справи та визначити підхід до вивчення. Відповідно до зазначеної мети, **завданням** дослідження є висвітлення основних методів лінгвістичного аналізу термінів та терміносистем, визначення основного підходу до вивчення військових термінів, аналіз закономірностей утворення англійських термінів військової справи.

Виклад основного матеріалу. Під час визначення методології дослідження термінів та термінологічних сполучень науковці стикаються з дихотомією «функціональний – норма-

тивний підхід». Дослідження терміна в межах нормативного (прескриптивного) підходу здійснюється тоді, коли науковець вважає термін особливою одиницею, що має спеціальне значення. Функціональний (дескриптивний) підхід ґрунтується на положенні про те, що термінологічною одиницею може бути будь-яке слово чи словосполучення, залучене із загальнолітературної мови, що відбиває термінологічне поняття певної логіко-предметної спеціальної галузі знань та діяльності. Таким чином, сучасне термінознавство може бути як нормоцентричним, так і лінгвоцентричним. Для представників обох напрямів спільним є визнання нормативних вимог до терміна. Водночас доведено, що дотримання окремих вимог, які висуваються до термінів, не завжди можливе. Усунення ознак асиметрії здійснюється завдяки зусиллям термінознавців, які працюють над упорядкуванням, стандартизацією та уніфікацією термінів. У нашому дослідженні дотримуємося функціонального (дескриптивного) підходу до вивчення військових термінів.

У процесі лінгвістичного аналізу сукупностей термінів вивчаються ті ж аспекти, що і в аналізі окремого терміна: план змісту і план вираження терміна. Проте варто зазначити, що послідовного аналізу термінологічних сукупностей набагато менше. В.М. Лейчик виділяє 6 методів лінгвістичного аналізу термінології: 1) історично-описовий (дозволяє прослідкувати процес становлення наукової чи технічної термінології); 2) компонентний; 3) семантичних множників; 4) дефініційний; 5) дистрибутивний, що базується на вивченні спільної частотності вживання термінів в текстах, зокрема в дефініціях; 6) побудови формальних парадигм одиниць [4; 3].

Компонентний аналіз є найефективнішим для дослідження змістового аспекту значеннєвих одиниць мови. Це система прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складники, які називають семами, семантичними множниками чи маркерами. За цими ознаками (компонентами) лексичні одиниці різняться між собою чи об'єднуються. Для компонентного аналізу важливим є встановлення не тільки сем, а й структурної організації, тобто місця і ваги кожної семи в компонентній (семній) структурі значення. Використовуючи метод семантичних множників, науковці розрізняють значення і смисл. Значенням терміна є семантичний предмет, який він називає, а смислом – спосіб, яким передається цей семантичний предмет. Опис лексичної семантики за допомогою дефініційного аналізу передбачає використання словникових тлумачень. Дослідження лексичного значення за словниковими дефініціями та лексикографічного його презентації дозволяє встановити характер і типи значеннєвої структури слів, належних до різних семасіологічних підкласів і семантичних розрядів, тобто здійснити розгляд лексич-

ного значення слова (терміна), зважаючи на його епідигматику, зокрема значення семантичної похідності, що забезпечує історичну та синхронну тотожність слова.

Теоретичні методи власне термінознавства є аналітичними, зокрема методами синтезу (конструювання). Методи прикладного термінознавства є прескриптивними і дозволяють отримувати практичні продукти. До цих методів належать такі: 1) уніфікації термінів, що пов'язані з лінгвістичними методами, адже вони розглядають терміни як технічні об'єкти. Проте ці методи не можна вважати лише прикладними, хоча їх застосування призводить до появи сконструйованих терміносистем, що складаються з уніфікованих термінів, у яких штучно усунуто синонімію, багатозначність, омонімію; 2) нормалізації і гармонізації термінів і терміносистем, що, будучи логічним продовженням методів уніфікації і використовуючи досягнення теорії стандартизації, враховують також і досягнення лінгвістики, зокрема у сфері кодифікації мовних норм; 3) термінографії, що, дозволяючи створювати термінологічні словники, відрізняються від методів загальної лексикографії (хоча й виростають на цій базі) тим, що частина продуктів – це нормативні словники, які не застосовуються в галузі лексичних одиниць; 4) методи термінологічного обслуговування, зокрема автоматизованого інформаційно-термінологічного обслуговування, близькі до методів інформаційного обслуговування, різниця лише в об'єкті [4].

Розмаїття методів дослідження термінів та терміносистем уможливує багатоаспектний аналіз термінів військової справи згідно з поставленими перед нами завданнями.

Структурна характеристика протиставляє терміни-слова і словосполучення. Однослівні терміни можуть бути представлені такими різновидами: 1) кореневими (йдеться про класифікацію термінів із точки зору вмотивованості/невмотивованості. Кореневі лексеми належать до слів невмотивованих); 2) афіксальними (умотивованими, похідними). Серед них можна виокремити: а) префіксальні; б) суфіксальні; в) префіксально-суфіксальні; 3) абривіатурами та складноскороченими словами; 4) складними словами; 5) термінами-символами. Терміни-словосполучення класифікують за кількістю складників, зокрема поділяють на дво-, три- і більше компонентні терміни. Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин пропонують класифікувати терміносполучення за граматичною приналежністю головного слова, виокремлюючи субстантивні, ад'єктивні та дієслівні форми [1]. Така точка зору не отримала загальногo визнання у термінознавстві, оскільки більшість лінгвістів схильні розглядати як терміни лише іменники. Дотримуємося думки про те, що до термінів можна відносити не лише іменники, але й усі повнозначні частини мови [1], оскільки вони також мають самостійне термінологічне значення. Крім того, виокремлення термінів від загальноживаних слів у термінознавстві завжди ґрунтується на таких ознаках, як номінація спеціального поняття і дефінітивність, а дієслова, прикметники і прислівники мають ці властивості.

У термінознавстві функціонує поняття певної ієрархії у використанні частин мови як термінів, зокрема найперше місце відводять іменнику [2]. Таким чином, ми вважатимемо будь-яке слово або словосполучення членом термінології (у цьому разі військової справи), якщо воно трапляється в термінології для вираження спеціального поняття і міститься у термінологічних словниках.

Морфемний аналіз термінів є особливим різновидом дослідження у галузі термінознавства, який направлений на встановлення типових морфемних моделей, структури термінів та закономірностей формування. Мета цього аналізу полягає у дослідженні структурного та функціонального статусу термінів та становлення таких характеристик: 1) морфологічної будови термінів; 2) морфемної будови термінів; 3) структурно-семантичного типу.

Маємо на меті зосередити свою увагу на диференціації та кількісному співвідношенні термінів-іменників та термінів-дієслів на монолексемному рівні. Іменник визнається термінознавцями основною частиною мови вираження термінологічного значення. Він є основним засобом вираження наукового поняття завдяки своїм категоріальним ознакам, зокрема категоріальному значенню субстантивності, що створює умови для його участі у процесах номінації, номіналізації та надає можливості створювати таксономічні класифікації. Семантика іменника у сучасній лінгвістиці розглядається як певний «пакет» інформації, що розгортається у цілу систему інших категорій. Терміни-дієслова функціонують у термінології військової справи для позначення спеціальних понять, зокрема дій і процесів, які відбуваються у досліджуваній сфері спеціальної діяльності.

Лексикографічне дослідження термінів-іменників і термінів-дієслів військової справи передбачає морфемний поділ на непохідні, похідні, складні. Морфологічні моделі похідних термінів-іменників в англійській мові репрезентуються афіксальними одиницями, зокрема утворенням похідних шляхом приєднання препозитивного (префікс) або постпозитивного (суфікс) форманта до твірної основи. Афіксальне дієслівне терміноутворення у термінології військової справи відбувається за такими ж моделями.

Практична неможливість передати всі поняття термінології військової справи за допомогою термінів з однією основою веде до утворення термінів-складних слів або композитів. Оскільки головною семантичною характеристикою складних слів є позначення об'єкта за складністю ознаки або сукупності ознак шляхом використання більш ніж одного терміоелемента, то такі слова є оптимальним засобом вираження поглибленого знання. Основоскладанню сприяє внутрішня структура складних слів, які вже існують у загальнонаціональній мові та за аналогією з якими може бути утворено нові складні слова. У структурі складного слова зливається ім'я об'єкта найменування і того явища або предмета, з яким його зіставляє людина на когнітивному рівні за типом об'єктивних узагальнених відношень між об'єктами дійсності: частини і цілого, подібності, тотожності тощо. Складні слова розрізняються у відповідності до типів словотвору. Однією з основних причин використання основоскладання є поява складних понять, для позначення яких необхідні терміни, що складаються з опорного слова. Головне з них виражає поняття окремої галузі знань, а залежне – певну ознаку цього поняття. Широке використання іменника як препозитивного означення у словосполученнях вимагає розмежування складного слова та словосполучення. Складні слова, на відміну від словосполучень, характеризуються фіксованим і незмінним порядком елементів зовнішньої форми та семантичною компресією внутрішньої форми, зокрема значення такої складної одиниці ніколи не дорівнює простій сумі значень її компонентів. Було виділено та проаналізовано такі структурно-семантичні типи складних термінів: N + N – file-leader;

N + V – dogfight; N + A – battle-worthy; V + Adv – right-about; A + N – quickstep; Pron. + N – self-firer. Переважання тієї чи іншої структурно-семантичної моделі термінів військової справи свідчить про більший словотвірний потенціал певної частини мови у формуванні спеціальної лексики.

Під час конверсії парадигми, що є характерними для різних частин мови, оформлюють основи повністю однакові за морфологічним складом. Конверсію в англійських термінах військової справи визначаємо за певним типом відносин, які складаються між основами, що мотивують і які підлягають мотивуванню. Так, у семантичній моделі N → V ним є «виконання предметом певної дії»: arm (n) зброя > arm (v) озброювати (*військ. термін*); у семантичних моделях V → N та Adj → N свідомість поєднує поняття, яке позначене дієсловом чи прикметником, із процесуальною, континуальною сутністю, що немає ні початку, ні кінця. У цьому разі вступає у дію механізм референції: handle (v) тримати у руках > handle (n) держак (важіль) (*військ. термін*); ditch (v) окопувати ровом, канавою > ditch (n) окоп (*військ. термін*). У семантичній моделі Adj → N rank (adj) – надмірний – певна якість профілюється як змінена у часі, а у rank (n) військове звання (*військ. термін*) – якість як окремий прояв.

Багатокомпонентні терміни виникають за необхідністю позначення нового поняття, логічно спираючись на старі. Процес деривації є породженням первинної одиниці вторинною, що впорядковує терміносистему. Синтаксичний спосіб передбачає перетворення вільного слова в одиницю, яка у лексикології називається «еквівалентом слову». У загальнонаціональній мові ці одиниці складають незначну частину, на відміну від терміносистеми, де кількість може перевищувати 50% від усього складу (у термінології військової справи такі одиниці складають 53,35% від усіх досліджуваних термінів). Багатокомпонентні терміни створюються на основі слів, що уможливило припущення того, що формальна структура багатокомпонентного номінативного комплексу відрізняється від структури похідного слова більшою структурною або змістовою складністю.

Аналіз морфологічної структури багатокомпонентних термінів військової справи здійснюємо за структурними типами: бінарна модель N + N: belt road – рокада, assault line – рубіж атаки; N + of + N: Corps of Engineers – інженерні війська, officer of the day – черговий у частині; N + in + N: man in charge – старший (начальник), second in command – заступник командира; Adj + N: single file – стрій змійкою (колонна по одному), defensive fire – загороджувальний вогонь; V + N: force a crossing – форсувати річку, lead the advance – рухатися на чолі військ, які виступають; Adj + N + N: individual field dressing – індивідуальний пакет, heavy tank battalion – батальйон важких танків; N + N + N: battle dress uniform – бойова форма одягу, smoke generator carrier – самохідний димогенератор; Adj + Adj + N: universal military service – загальний військовий обов'язок, forward defensive area – район оборони першого ешелону; N + Adj + N: army serial number – особистий номер військовослужбовця; N + of + Adj + N: belt of anti-tank obstacles – смуга протитанкових перешкод; N + Ved + N: trip operated mine – міна натяжної дії; N + Ving + N: division commanding general – командир дивізії; N + N + N + N: cold-weather battle dress uniform – зимня (утеплена) бойова форма одягу; Adj (Ved) + N + N + N: mechanized infantry rifle company – мотопіхотна рота.

Висновки. Отже, вивчення методологічних основ дослідження термінів уможливило комплексне дослідження англійських термінів військової справи, вивчення закономірностей утворення та структури. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні метафори як основного різновиду вторинної номінації в аспекті лінгвокогнітивного підходу та визначення найбільш продуктивної для номінації англійських термінів військової справи, концептуальної сфери.

Література:

1. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. Москва: Высшая шк., 1987. 104 с.
2. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. Москва: Наука, 1977. 157 с.
3. Конечная В.П. Введение в сопоставительную лексикологию германских языков. Москва: Высш. шк., 1993. 201 с.
4. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура: изд. 3-е. Москва: Изд-во ЛКИ, 2007. 256 с.

Байло Ю. В. Теоретические основы исследования терминов военного дела как номинативных единиц в современном английском языке

Аннотация. Статья посвящена теоретическим основам исследования английских терминов военного дела. Автор сосредоточился на том, что комплексное исследование английских терминов военного дела, изучение закономерностей их создания, структуры, исследование системных отношений между номинативными единицами находится в кругу актуальных проблем языкознания. Актуальность исследования обусловлена постоянным развитием терминотерминологии, учитывая непрерывное исчезновение понятий в связи с изобретением новых единиц военного вооружения и техники, реорганизации военных подразделений и изменения концепции ведения боевых действий. В статье освещены основные методы лингвистического анализа терминов и терминотерминологии, определен основной подход к изучению военных терминов, проанализированы закономерности создания английских терминов военного дела.

Ключевые слова: метод, термин, терминология, терминотерминология, военное дело.

Baylo Yu. Theoretical principles for the study of military terms as nominative units in modern English

Summary. This article is devoted to the theoretical principles for the study of military terms as a nominative unit in the modern English. The author has focused on the comprehensive studying of any LSP, researching the principles of their creation and structure, investigation of the systematic relationships of the terminological units which are of interest at this time. The relevance of the study is due to the continuous development of the term system, as a result of the continuous disappearance of the concepts, in connection with the invention of new military weapons and equipment, the reorganization of military units and changes in the concept of warfare. The publication focuses on the main methods of the researching of terms and systems of terms; the principal approach to studying terms in the English LSP of military has been determined; the consistent patterns of the English LSP of military wordformation are analyzed.

Key words: method, term, terminology, system of terms, military term.